

فصلنامه پژوهش‌های مدیریت و فرماندهی نظامی
دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین(ع) - مجتمع دانشگاهی امیرالمؤمنین(ع)
سال سیزدهم، شماره ۴۴، (بهار ۱۳۹۴): صص ۱۶۰ - ۱۳۷

تحلیل راهبرد نظامی ایران در عملیات رمضان

حمید رئیسی

استادیار دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین(ع)

تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۰۵/۰۷ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۲/۱۱/۱۹

چکیده

در تداوم جنگ، پیشروی به سمت شهر بصره، همیشه یکی از بهترین اهداف مورد نظر مسئولین کشور بود. عملیات رمضان می‌توانست این هدف را محقق سازد. هدف مقاله حاضر بررسی و شناخت عوامل تاکتیکی مؤثر بر عدم دستیابی به اهداف این عملیات با رویکرد آینده‌پژوهی است. نوع تحقیق کاربردی و روش آن، توصیفی - پیمایشی است. جامعه آماری تحقیق، فرماندهان قرارگاه‌ها، لشگرها و تیپ‌های شرکت‌کننده و یا طراحان عملیات رمضان می‌باشند که با استفاده از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای متناسب با حجم، سی نفر به عنوان نمونه انتخاب شدند. ابزار گردآوری داده‌ها، پرسشنامه محقق‌ساخته با مقیاس پنج گزینه‌ای لیکرت طراحی و برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از شاخص‌های آماری توصیفی و استنباطی با روش میانگین وزنی و آزمون t تک‌نمونه‌ای برای آزمون فرضیه‌ها استفاده شده است. پایایی ابزار در مقیاس کلی با آلفای کرونباخ ۰/۹۰۶ برآورد گردید. پژوهش نشان داد که «عدم ارزیابی و شناخت دقیق از توانایی‌های دشمن، ویژگی‌های جغرافیایی صحنه عملیات، ضعف در طرح‌ریزی، ناکافی بودن توانایی خودی و ضعف در فرماندهی و کنترل نیروها در عدم دستیابی به اهداف» بالاتر از حد متوسط بوده و در سطح آلفای ۰/۰۱ معنی‌دار بوده است.

واژه‌های کلیدی: راهبرد نظامی، عملیات رمضان، تاکتیک

مقدمه

با وجود آنکه جنگ یکی از مهمترین و جدی ترین رخدادهای زندگی انسان است که هستی و موجودیت حیات فردی و جمعی او را به مخاطره می افکند، ولی هنوز هیچ گونه اجماعی بر سر تعریف دقیق آن شکل نگرفته است. واژه جنگ در لغتنامه‌های فارسی به معنی نبرد، پیکار و زد و خورد و کشتار میان چندین تن یا میان سپاهیان دو کشور آمده است. واژه War از ریشه آنگلوساکسون به معنی آشفتگی است؛ از این رو می‌توان آن را نزاع و کشمکش نیز تعبیر نمود که دلالت بر منازعه بین گروه‌های عمده مانند طوایف، قبایل، اجتماعات مذهبی و یا گروه‌های اجتماعی، دولتها و اتحادها دارد (نوروزی، ۱۳۸۵: ۲۸۶) براین اساس در نگاه مکاتب تعریف جنگ مختلف است. به عنوان مثال جنگ در اسلام نه تنها یک واژه مذموم تلقی نمی‌شود بلکه از آن به عنوان جهاد در راه خدا یاد شده است و شرکت کنندگان در این جهاد تشویق و ترغیب می‌شوند. (غلامپور، ۱۳۸۸: ۳).

اگر جنگ در مسیر استکمال انسان، بسط عدالت و قرب او به حضرت حق باشد، جنگی ارزشمند است، و گرنه ضد ارزش خواهد بود. این است که خداوند متعال در یک تقسیم کلی جنگاوران را به دو گروه (الهی) و (طاغوتی) تقسیم می‌فرماید و از جنگ‌ورزی به عنوان جهاد یاد می‌کند (قاسمی، ۱۳۹۰: ۲۵).

با توجه به تعاریف بالا بروز جنگ‌ها در جوامع مختلف علل گوناگونی دارد. در جوامع ابتدایی، جنگ‌ها برای غارت، کسب غنیمت، بیگانه ترسی، قدرت نمایی و مقابله به مثل بوده است و در جوامع متمدن، جنگ نتیجه طبیعی قدرتمندی، محصول تنفر و خشم، احساس تحقیر ملل نسبت به یکدیگر، عوامل مذهبی و عقیدتی، نیاز به استقلال و رهایی از استعمار، اختراع و توسعه تسلیحات نظامی می‌باشد (سایت دانشنامه رشد، ۱۳۹۱). جنگ عراق با ایران که در ایران با نام‌های «دفاع مقدس»، «جنگ تحمیلی»، و «جنگ هشت‌ساله»، و نزد اعراب با نام‌های «قادسیه صدام» و «جنگ اول خلیج (فارس)» شناخته می‌شود، طولانی‌ترین نبرد کلاسیک در قرن بیستم و دومین جنگ طولانی این قرن

پس از جنگ ویتنام بود(دانشنامه آزاد: ۱۳۹۱). در ۲۲ سپتامبر ۱۹۸۰ (۳۱ شهریور ۱۳۵۹) درگیری‌های پراکنده مرزی دو کشور با یورش همزمان نیروی هوایی عراق به ده فرودگاه نظامی و غیرنظامی ایران و تهاجم نیروی زمینی این کشور با حمایت استکبار جهانی در تمام مرزها به یک جنگ تمام عیار تبدیل شد(ساس کیا، ۲۰۰۶: ۳۵).

جنگ هشت ساله ایران و عراق را پس از انقلاب اسلامی در بهمن ماه ۱۳۵۷، می‌توان مهمترین رویداد تاریخ معاصر ایران دانست. این جنگ نمونه‌ای از «جنگ کامل» بود که به دلیل زمان طولانی آن(هشت سال) و صنعتی شدن جنگ، بر تمام ابعاد زندگی ایرانی‌ها تأثیر گذاشت.(پرستش، جان‌نثاری، ۱۳۹۰: ۴۵). در این رابطه آنتونی گیدنز معتقد است: "صنعتی شدن جنگ، گذار از جنگ محدود به جنگ کامل را در بر داشت. پیش از قرن بیستم، حتی هنگامی که نبردهای بزرگی صورت می‌گرفت، بخش بسیار کوچکی از جمعیت در آنها درگیر می شدند، سربازانی که مستقیماً در نبرد شرکت داشتند(معمولاً درصد کوچکی از مردان بزرگسال جامعه)، یا مردمی که در نواحی درگیر در جنگ زندگی می‌کردند"(گیدنز، ۱۳۷۸). جنگ ایران و عراق در طول هشت سال جنگ به بسیج کامل نیروهای نظامی و مردمی در جنگ و همچنین به کارگیری تمام توان اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی دو کشور منجر شد و سبب شهید و کشته شدن بسیاری از نظامیان و مردم ایران و عراق گردید. به همین سبب جنگ در حین و بعد از اتمام آن بر زیست جهان ما چه از لحاظ ذهنی و چه از لحاظ عینی تأثیری انکار ناپذیر بر جای نهاد. هنگام جنگ و بعد از آن، این واقعه مهم تاریخی، به اشکال گوناگونی، توسط محققان و راویان، روایت و مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفت(پرستش، جان‌نثاری، ۱۳۹۰: ۴۷) و هنوز هم پس از گذشت سالیان دراز از جنگ، بررسی ابعاد حقوقی، سیاسی، نظامی و اقتصادی آن همچنان ادامه دارد.

جنگ ایران و عراق با مشخصه‌ی طولانی ترین و پرهزینه ترین درگیری نظامی در تاریخ معاصر منطقه خاورمیانه شناخته می شودکه دو قدرت جهانی و هم پیمانانشان در

دوران جنگ سرد، در حمایت از یک طرف جنگ اتفاق نظر داشته اند و مهمتر از همه عدم حل و فصل نهایی آن با برقراری صلح میان دو کشور ایران و عراق و بسیاری مسائل دیگر، سبب شده است علت، نحوه و نتایج جنگ تا سالهایی مدید همچنان مورد بحث و بررسی قرار گیرد. شکل‌گیری زمینه‌ها و مجموعه عواملی که امکان وقوع جنگ و ادامه آن را فراهم ساخت، به دلیل ابعاد و نتایج نظامی، سیاسی و حقوقی آن، همواره به عنوان یکی از جدیدترین مباحثی بوده است که از زمان وقوع جنگ و پس از آن مورد بحث و بررسی قرار داشته و خواهد داشت (بخشی، ۱۳۸۹: ۵۳). بدین منظور در این پژوهش سعی شده است با نگاهی کارشناسانه اما اجمالی، عملیات رمضان به عنوان موضوعی پر اهمیت و چالشی که همواره مورد توجه محققان و افکار عمومی است مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد و به دنبال پاسخ این پرسش باشد که عوامل مؤثر بر عدم دستیابی به اهداف عملیات رمضان (از نظر تاکتیکی) کدامند؟

راهبرد نظامی ایران در عملیات رمضان (استراتژی تعقیب متجاوز)

راهبرد

راهبرد حاصل ایجاد پیوند و ارتباط میان چهار عامل نقاط قوت، نقاط ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای محیطی می‌باشد که حاصل این پیوند و رابطه ایجاد مزیت رقابتی پایدار و کسب برتری در برابر رقبا است. راهبرد را می‌توان چنین تعریف کرد که: فن، هنر یا دانش تصمیم‌گیری‌های منظم و حساب شده از طریق اطلاعات در امور سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و نظامی است.

راهبرد نظامی

راهبرد نظامی عبارت است از دانش، هنر و فن به کارگیری قوای نظامی یک ملت برای تأمین اهداف سیاسی آن. یعنی تصمیم‌گیری‌های منظم در حوزه‌های سیاسی، اقتصادی، نظامی و حتی فرهنگی برای حصول به اهداف ملی را راهبرد ملی و مترتب بر

آن، تصمیم‌گیری در امور مربوط به جنگ و سایر امور نظامی برای تحقق اهداف و منافع ملی را راهبرد نظامی گویند (آجرلو، ۱۳۹۲: ۵۵).

اصول کلی راهبرد نظامی ایران از ابتدای تجاوز عراق به ایران، بر این اساس استوار بود که ما باید ابتدا تمام سرزمین‌های اشغالی را آزاد سازیم و پس از آن با تداوم عملیات‌های تهاجمی، با دستیابی به برتری نظامی، در موقعیت دفاعی قابل قبولی قرار بگیریم، تا بتوانیم ضمن دفاع از سرزمین‌های خود، با استفاده از برتری توان نظامی، رژیم متجاوز را تنبیه کنیم. عملیات رمضان با این اندیشه طراحی شد که با حضور قوای ایران در پشت رودهای دجله و اروندر و تسلط بر معابر وصولی بصره، در ادامه عملیات‌های فتح المبین و بیت المقدس که عملاً از نظر سیاسی و نظامی شرایط مناسبی را برای جمهوری اسلامی ایران فراهم آورد، دشمن را ناگزیر به صلح نماییم یا امکان ادامه جنگ برای نیروهای خودی از موضع قویتر فراهم شود (قاسمی، ۱۳۹۰: ۶۶).

با نگاهی به گذشته جنگ می‌بینیم در عملیات بیت المقدس به فتح خرمشهر اکتفا شد و آخرین مرحله آن عملی نگردید، لذا شلمچه در دست دشمن باقی ماند و خرمشهر و آبادان همچنان در معرض تهدید بود. همچنین از فکه تا قصرشیرین نیز، ارتفاعات مرزی همچنان در اشغال بود و شهرهای مرزی یا در اشغال مانده بود، یا زیر دید و تیر نظامیان عراقی قرار داشت.

ارتش عراق که خسارت‌های خود را در دو سال جنگ به سرعت ترمیم کرده بود، پس از فتح خرمشهر بیش از آغاز جنگ نیرو و تجهیزات داشت. ارزیابی روحیه تجاوزگری رهبری عراق به خصوص صدام حسین، نشان می‌داد که ارتش عراق همچنان یک تهدید جدی علیه جمهوری اسلامی ایران به حساب می‌آید. از سوی دیگر، منطق نظامی حکم می‌کرد در وضعیتی که برتری با خودی است و دور پیروزی ادامه دارد، جنگ تا دستیابی به موقعیتی مستحکم ادامه یابد، به خصوص که هیچ ندای میانجی‌گرانه جدی در جهان شنیده نمی‌شد. محافل بین‌المللی درباره حقوق ایران سکوت کرده بودند

و عراق هنوز ۲۵۰۰ کیلومتر مربع از سرزمین‌های ایران اسلامی را تحت اشغال داشت و هیچ نشانه‌ای از عقب‌نشینی سیاسی طرف مغلوب مشاهده نمی‌شد. کوچکترین امتیازی هم برای ایران در نظر گرفته نشده بود، حتی از محکومیت متجاوز خبری شنیده نمی‌شد و پرداخت غرامت به ایران به فراموشی سپرده شده بود؛ لذا برای کسب موقعیت برتر و دستیابی به موفقیتی که با استفاده از آن، امکان احقاق حقوق ایران میسر باشد، ادامه جنگ ضروری می‌نمود. این جمع‌بندی سران سیاسی و نظامی کشور بود که در جلساتی با فرمانده کل قوا "امام خمینی (ره)" ارائه شد و برجهت‌گیری اولیه امام مبنی بر لزوم پایان دادن به جنگ، تأثیر گذاشت. بدین ترتیب ضرورت تعقیب دشمن قطعی شد و تعقیب متجاوز تا حصول وضعیتی که تامین حقوق ایران را مقدور سازد، مبنای تصمیم‌گیری واقع شد و نقطه عطفی را در روند جنگ به وجود آورد.

تصمیم جدید نیاز به استراتژی جدید داشت. استراتژی جدید با عنوان "تعقیب متجاوز" هدف‌های متعددی را دنبال می‌کرد: آزادی سرزمین‌های در اشغال مانده، تأمین مرزهای بین‌المللی، انهدام ارتش دشمن تا رفع تهدید آن، واداشتن نظام بین‌الملل به معرفی و تنبیه آغازگر جنگ و دریافت غرامت جنگی از عراق، هدف‌های این استراتژی شناخته می‌شد. اما از آن جهت که امیدی به پیشرفت کار در مجرای دیپلماسی نبود و نشانه‌ای از واقع‌بینی در نظام بین‌المللی دیده نمی‌شد، خود به خود راهی جز هدف قرار دادن تغییر حکومت عراق باقی نماند؛ زیرا تنها در آن صورت بقیه اهداف و حداقل حقوق بر حق و منافع ملی ایران تأمین می‌شد (دانشنامه جنگ ایران و عراق، ۱۳۹۱).

در تداوم جنگ، پیشروی به سمت شهر بصره، همیشه یکی از بهترین اهداف مورد نظر مسئولین کشور بود. زیرا رسیدن به شهرهای بغداد و بصره، دو هدف اساسی و اصولی برای خاتمه دادن به جنگ محسوب می‌شد. هدف بغداد دور از دسترس قوای ایران بود، زیرا پایتخت عراق، نسبتاً دور از مرزهای ایران بود و بُعد مسافت داشت. نداشتن قدرت رزمی و قدرت تحرک کافی به دلیل تکیه نیروهای مسلح ایران بر نیروهای پیاده، امکان

طرح‌ریزی بر روی این هدف را عملاً غیرممکن می‌کرد. بنابراین هدف رسیدن به شرق بصره که هم نزدیکتر و هم نسبتاً در دسترس رزمندگان اسلام بود، انتخاب شد. این هدف، با توانایی نیروهای مسلح ایران، تناسب بیشتری داشت و علاوه بر آن نشاط و روحیه‌ای که فرماندهان و رزمندگان از پیروزی و موفقیت در عملیات بیت‌المقدس کسب کرده بودند، آنان را به پیروزی در عملیات دیگری که برای تعقیب ارتش متجاوز طراحی شده بود، امیدوار می‌ساخت. و از سویی، برآوردهای قرارگاه فرماندهی جنگ، از ضعف روحیه قوای دشمن و همچنین وجود اضطراب در فرماندهان ارتش عراق خبر می‌داد. البته افراد معدودی در قرارگاه مقدم کربلا وجود داشتند که به دلیل کاستی‌های لجستیکی با عملیات برون مرزی موافقت چندانی نداشتند. بنابراین چنین هدفی در برنامه طرح ریزی عملیاتی فرماندهان جنگ با نام عملیات رمضان قرار گرفت.

عملیات رمضان در مرحله طرح ریزی، به نام کربلای ۴ خوانده می‌شد ولی از آنجا که این عملیات در ماه مبارک رمضان و در ایام مبارک شب‌های قدر به مرحله اجرا درآمد، به نام رمضان لقب گرفت که می‌توان گفت بزرگترین نبرد زمینی جهان پس از جنگ جهانی دوم محسوب می‌شود.

سعی در غافلگیر کردن دشمن در سه عامل زمین، زمان و تاکتیک و نیز انتخاب زمین نبرد و تحمیل آن بر دشمن، از جمله موارد دیگری بود که در اجرای این استراتژی رعایت می‌شد. در استراتژی "تعقیب متجاوز" که هدف نهایی بصره بود، با وجود تداوم جنگ در سه جبهه شمالی، میانی و جنوبی، جبهه جنوبی منطقه اصلی نبرد بود و دو جبهه دیگر نقش پشتیبانی را داشتند. اولین نبرد بزرگ در استراتژی تعقیب متجاوز، عملیات رمضان در شرق بصره بود که به سبب عدم انطباق کامل وضعیت خودی با آن استراتژی، با وجود موفقیت‌های اولیه، به اهداف خود نرسید (اطلس جنگ ایران و عراق، ۱۳۹۱).

بررسی قوای ایران و عراق در جنگ

در طول سال‌های جنگ، قدرت نظامی ایران از نظر تجهیزات کاهش و قدرت نظامی عراق افزایش یافت. عراق به جهت حمایت‌هایی که از سوی سایر کشورها در زمینه توسعه سلاح‌های هسته‌ای، شیمیایی، هوایی، زمینی، بیولوژیک و موشک‌های دور برد به دست‌آورده بود، طبق اسناد موجود این کشور از نظر فیزیکی نسبت به ایران برتری داشت (بوین، ۲۰۰۲: ۹۵).

جدول شماره (۱) مقایسه تجهیزات ایران و عراق (قاسمی، ۱۳۹۰: ۶۰)

نوع تجهیزات	ایران پیش از جنگ	ایران پس از جنگ	عراق پیش از جنگ	عراق پس از جنگ
افراد نظامی	۳۹۰/۰۰۰ نفر	۶۰۰/۰۰۰ نفر	۴۴۳/۰۰۰ نفر	۱/۰۰۰/۰۰۰ نفر
تانک	۱۷۳۵ دستگاه	۱۰۰۰ دستگاه	۲۷۵۰ دستگاه	۴۰۰۰ دستگاه
هواپیمای جنگی	۴۴۷ فروند	۵۰ فروند	۳۳۹ فروند	۶۰۰ فروند

جدول ۱ نشان می‌دهد که ایران به تنهایی در مقابل عراق و حامیان غربی و شرقی آن ایستادگی کرده است.

الف- وضعیت نیروهای مسلح عراق قبل از جنگ

شمار نیروهای نظامی عراق در طول سالهای ۱۹۷۷، ۱۹۷۹، ۱۹۸۱، به ترتیب ۱۸۸ هزار، ۲۲۲ هزار، و ۲۵۲ هزار نفر رسید. همچنین تعداد نیروهای ذخیره ۲۵۰ هزار نفر - نیروهای مردمی ۷۵ هزار نفر بوده اند.

جدول شماره (۲) تعداد نیروهای نظامی عراق در سال ۱۹۷۹ میلادی (قاسمی، ۱۳۹۰: ۵۸)

نیروی زمینی	۱۹۰/۰۰۰ نفر تا ۱۹۵/۰۰۰	دفاع (پدافند هوایی)	۱۰/۰۰۰
نیروی دریایی	۴/۰۰۰	کل نیروهای نظامی	۲۲۲/۰۰۰ نفر
نیروی هوایی	۱۸/۰۰۰		

استعداد نیروی زمینی عراق در آغاز جنگ بالغ بر بیش از ۴۸ یگان می‌شد که عبارت بود از ۱۲ لشکر شامل ۵ لشکر پیاده، ۵ لشکر زرهی، ۲ لشکر مکانیزه و ۱۵ تیپ مستقل

شامل ۱۰ تیپ مکانیزه و ۳ تیپ نیروی مخصوص به اضافه تیپ ۱۰ گارد جمهوری و نیز نیروهای گارد مرزی که شامل ۲۰ تیپ مرزی می شدند. ماشین نظامی عراق با بهره‌مندی کامل از تجهیزاتی مانند ۸۰۰ قبضه توپ، ۵۴۰۰ دستگاه تانک و نفربر، ۴۰۰ قبضه توپ ضد هوایی، ۳۶۶ فروند هلی کوپتر از آمادگی رزمی مناسبی برخوردار بود (بنی لوحی و همکاران، ۱۳۸۱: ۲۴).

ب- وضعیت ج.ا.ا. پیش از عملیات رمضان

پس از عملیات پیروزمندانه بیت المقدس (فتح خرمشهر) توسط جمهوری اسلامی ایران صدام حسین، به منظور ترمیم خطوط دفاعی خود اقدام به عقب نشینی از سایر مناطق اشغالی مانند ارتفاعات مشرف به سر پل ذهاب، قصر شیرین و سایر مناطق نمود و اذعان داشت که حاضر است با ایران صلح نماید. از سوی دیگر به دلیل سابقه تاریخی و شخصیت صدام حسین، ایران صلح بدون تضمین را نمی توانست بپذیرد؛ زیرا هیچ اعتمادی به دوستی با صدام نبود. در واقع این موضوع نشان می دهد که قدرت نظامی ایران است که توانسته صدام را برای صلح متقاعد نماید؛ ولیکن نه صلحی که حقوق ایران را تأمین و تضمین نماید و به معنای جلوگیری از جنگ مجدد باشد (خبرگزاری ج.ا.ا، ۱۳۶۱).

ایران با توجه به موقعیت برتر سیاسی و نظامی خود در این مقطع، سه راه حل فرار روی خود داشت:

۱. آغاز مذاکره سیاسی با رژیم عراق و قدرت‌های حامی وی، که لازمه آن دادن امتیاز به ایران بود. بی‌توجهی سازمان ملل به درخواست‌های ایران عملاً درهای مذاکره را مسدود نمود (درویدیان، ۱۳۷۹: ۱۱۹).

۲. ترک مخاصمه بدون اتمام جنگ، در این صورت قوای نظامی ایران می بایست در حالت نه جنگ و نه صلح در مرزها مستقر باشند؛ این امر جز فرسایش نیروهای مسلح ایران و تقویت ارتش عراق نتیجه‌ای نداشت.

۳. صلح شرافتمندانه و تضمین شده؛ این راه حل تنها راه حلی بود که در برابر ایران قرار داشت و به معنی این بود که حقوق ایران تضمین و تأمین شده و از وقوع مجدد جنگ جلوگیری می‌شد.

این در حالی بود که هیچ یک از قدرتها و سازمان‌های بین‌المللی زیر بار چنین چیزی نمی‌رفتند. در نتیجه در جلسه شورای عالی دفاع که در حضور حضرت امام خمینی برگزار شد، سرانجام مسئولین نظام درباره ادامه جنگ و تنبیه متجاوز به جمع بندی رسیدند و هر گونه توقف پس از فتح خرمشهر را یک حرکت غیر اصولی دانستند (رضایی، ۱۳۷۴:۴۵).

موقعیت برتر نظامی ایران و پیروزیهای پی‌درپی، ضمن ایجاد اعتماد لازم برای پیروزی بر عراق تأثیر بسزایی در تصمیم‌گیری برای تداوم جنگ در داخل خاک عراق داشت. ورود به خاک عراق از نظر نظامی نیز اجتناب‌ناپذیر بود و با هدف تأمین ساحل شرقی رودخانه اروند انجام گرفت. (همان: ۳۶). بدین ترتیب در مرحله جدید جنگ، عملیات رمضان در چارچوب تجربیات و تاکتیک‌های پیشین طرح ریزی و به اجرا گذاشته شد. در حالیکه تغییرات بسیاری در زمین منطقه و نحوه آرایش نیروها به وجود آمده بود.

عملیات رمضان اولین عملیات بعد از آزاد سازی خرمشهر بود و هدف از اجرای آن تأمین شهر خرمشهر و مناطق مرزی ایران و همچنین تهدید شهر بصره و در تیررس قرار دادن مناطق نفتی رميله و صفوان بوده است. این عملیات در ۲۲ تیر ماه ۱۳۶۱ در ساعت ۲۱:۳۰ با رمز یا مهدی ادرکنی به اجرا گذاشته شد و به علت ایجاد موانع متعدد توسط عراق (موانع مثلی) نیروهای خودی نتوانستند به طور کامل به اهداف خود برسند (درودیان، ۱۳۷۹:۱۱۹). نتیجه این عملیات نشان داد که هیچ گونه آمادگی لازم در داخل خاک عراق برای برپایی یک نهضت انقلابی به حمایت از انقلاب اسلامی ایران وجود ندارد و از نظر نظامی نیز وضعیت جدیدی فراروی ایران قرار دارد که دورنمای آن روشن نیست.

عملیات رمضان بر این اساس طراحی شد که با حضور قوای نظامی ایران در پشت رودخانه دجله و اروند رود و تسلط بر معابر وصولی بصره، در ادامه عملیات فتح المبین و عملیات بیت المقدس، عملاً از نظر سیاسی- نظامی موقعیت مناسبی برای جمهوری اسلامی فراهم آید که یا غرب تن به تغییرات سیاسی در عراق بدهد یا در غیر این صورت امکان ادامه جنگ در آینده از موضع قوی تری برای ایران فراهم شود.

رژیم عراق تا قبل از عملیات بیت المقدس، چون خرمشهر را کلید بصره می دانست و از دست دادن این شهر را امکان ناپذیر می پنداشت، در شرق بصره مواضع مستحکمی ایجاد نکرد؛ لیکن در فرصتی که در پی تأخیر در اجرای عملیات رمضان به دست آورد، تغییرات مهمی در زمینهای منطقه ایجاد کرد که قسمت اعظم آن حاصل تجارب عملیتهای گذشته بود. دشمن با احداث مواضع مثلثی شکل، خطوط پدافندی مناسبی ایجاد کرد که طراحان و مبتکران اصلی آن در گذشته اسرائیلی ها بودند. علاوه بر این ارتش عراق با پمپاژ آب کانالی به طول ۳۰ کیلومتر و عرض یک کیلومتر که به عنوان کانال پرورش ماهی ایجاد شده بود، آن را با احداث موانع و کمین ها و سنگرهای تیر بار بسیار در اطراف آن، به مانع مهم بازدارنده در مقابل تعرض نیروهای خودی به سمت بصره تبدیل کرد. همچنین در قسمت های جنوبی منطقه در مقابل شلمچه آب رها کرد تا مانع عبور نیروهای جمهوری اسلامی شود (مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، ۱۳۸۴، ۲۱).

در جنوب غرب اروند رود، شهر صنعتی- استراتژیک بصره واقع شده است که نزدیک یک میلیون نفر جمعیت دارد و دارای پالایشگاه، کارخانه بزرگ پتروشیمی، واحد تصفیه گاز طبیعی و کارخانه های صنعتی دیگر می باشد. بخش تنومه نیز در شرق اروند بر سر راه بصره و در نزدیکی آن قرار دارد. همچنین صحرایی که در غرب بصره واقع شده است، نیز سرزمین باتلاقی شمال آن، عظیم ترین منابع نفتی عراق را در خود نهفته دارد. ضمناً جاده مواصلاتی بغداد به کویت به نام صفوان که دارای اهمیت استراتژیکی است و تدارکات اصلی و تهیه تسلیحات و مهمات نظامی ارتش عراق از طریق آن انجام می گیرد،

از جنوب بصره عبور می‌کند و پس از گذشتن از شهر مرزی صفوان در کویت امتداد می‌یابد (مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، ۱۳۸۴: ۲۲).

اهداف سیاسی - نظامی عملیات رمضان

پافشاری عراق بر ادعای قبلی عدم پذیرش قرارداد ۱۹۷۵ الجزایر، حضور در بخشی از خاک ایران و ادامه حملات تأیید این مسأله بود. تلاش عراق و مجامع بین‌المللی و کشورهای حامی آن در منطقه برای طرح صلح نه از روی اعتقاد بلکه به دلیل شرایط حادی بود که آنان را در موضع ضعف قرار داده بود و منافعی را تهدید می‌کرد. علاوه بر آن تصمیم‌گیرندگان سیاسی و فرماندهان نظامی ایران با توجه به برتری مطلق جمهوری اسلامی در این زمان، حاضر نبودند بدون دستیابی به حداقل امتیاز (تنبیه متجاوز و گرفتن غرامت) قرارداد پایان جنگ را امضا کنند.

از این رو هدف اصلی ایران از ورود به خاک عراق و ادامه جنگ پس از فتح خرمشهر، وادار کردن جامعه بین‌المللی به تنبیه متجاوز بود تا از این رهگذر به ماهیت انقلاب اسلامی خدشه وارد نشود. پس از پیروزی در عملیات بیت المقدس که به آزادسازی بخش عظیمی از مناطق اشغالی منجر شد، ایران برای اجرای عملیاتی که سرنوشت جنگ را مشخص کند چاره‌ای جز ورود به خاک عراق نداشت. فرماندهان با اذن حضرت امام خمینی مبنی بر ورود به خاک عراق، منطقه شلمچه و بصره را برای حمله نهایی خود برگزیدند. بر اساس پیش‌بینی‌های صورت گرفته با رسیدن نیروهای ایرانی به بصره یا نزدیکی آن، کار رژیم صدام تمام بود. در این میان مسأله حمله گسترده اسرائیل از زمین و هوا به لبنان به اوج خود رسید.

در این زمان در جلسه شورای عالی دفاع که با حضور شهید سپهبد صیاد شیرازی و محسن رضایی برگزار شد، بعد از چندین ساعت بحث و تبادل نظر تصمیم گرفته شد ایران به جنوب لبنان نیرو اعزام کند. شهید صیاد شیرازی که در آن مقطع به سوریه سفر کرده بود، متوجه این مطلب شد که پرداختن به لبنان و غفلت از عراق دامی برای ایران

است و نظر خود را در این خصوص در بازگشت از سوریه به محضر امام رساند و ایشان فرمان بازگشت نیروها را از لبنان صادر کردند. هرچند ایران از این دام رهید اما صدام از یک ماه غفلت، نهایت استفاده را کرد و ضمن ساماندهی ارتش خود به سرعت بر استحکامات شرق بصره افزود.

عراقی ها به دلیل ناپیوستگی بین محورهایی که در آغاز تجاوز، وارد خاک ایران شده بودند، در زمینه آرایش خط های دفاعی دچار ضعف های برجسته ای بودند که یکی دادن جناح و دوم در دسترس قرار گرفتن عقبه ها بود. از این رو عقب نشینی عراق به مرزها چند امتیاز را برای دشمن داشت که در موازنه قوا با رزمندگان اسلام بسیار با اهمیت بود. این اقدام عراق باعث کاهش فاصله قابل توجه در خط های دفاعی شد. این کاهش، فاصله میان خط مقدم و عقبه را کم کرد و همچنین در به کارگیری قوا صرفه جویی به عمل آمد. علاوه براین، بخش عمده ای از ضعف های دفاعی عراق نیز مرتفع شد. تدبیر دیگر عراق مسلح کردن زمین بود که پس از فتح خرمشهر با کمک گرفتن از کارشناسان خارجی در بعد طراحی شتاب بیشتری گرفته بود و با افزایش نیرو، یگان های جدیدی تشکیل داد که در دو سطح گسترش یافتند: ۱- در سطح یگان های سازمانی ارتش عراق ۲- در سطح تیپ های سه رقمی (اردستانی، ۱۳۸۴: ۳۰-۲۶).

عملیات «رمضان» در چهار محور و پنج مرحله از سوی فرماندهان سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و ارتش جمهوری اسلامی ایران طراحی گردید، تا با عبور از خط مرز بین المللی، یک زمین مثلث شکل به وسعت ۱۶۰۰ کیلومتر مربع تصرف شود. این منطقه از شمال به «کوشک» و «طلاییه» و پاسگاههای مرزی، در جنوب هویزه و حاشیه جنوبی «هورالهویزه» و از غرب به رودخانه شط العرب در نقطه تلاقی دجله و فرات به نام القرنه - تا شلمچه در غرب خرمشهر و از شرق به خط مرزی شمالی - جنوبی و از کوشک تا شلمچه منتهی می شد. مهندسی عراق در منطقه شمال غربی «بصره» و «تنومه»، خطوط پدافندی عراق را با ساخت یک کانال به طول ۳۰ و عرض ۱ کیلومتر- که مختص پرورش

ماهی بود، با پمپاژ آب و احداث موانع و کمین و سنگرهای تیربار به عنوان مانعی اساسی و بازدارنده از حملات احتمالی نیروهای ایرانی به سوی بصره تدارک دیده بود. همچنین در قسمت جنوبی منطقه، روبروی شلمچه، آب رها شده بود تا از هرگونه تردد نیروهای زرهی و پیاده، عملاً ممانعت به عمل آید. سرانجام عملیات رمضان در شب ۲۱ ماه مبارک رمضان و سالروز شهادت امام علی (ع) در ساعت ۲۱ و ۳۰ دقیقه شامگاه ۲۳ تیر ۱۳۶۱ با رمز «یا صاحب الزمان ادرکنی» در منطقه عملیاتی شلمچه در شرق بصره آغاز شد. در این حمله ۱۰ تیپ از سپاه و دو لشکر از نیروی زمینی ارتش حضور داشتند که تحت امر ۴ قرارگاه عملیاتی کار می‌کردند. در مرحله نخست، در سه محور، به علت موانع و استحکامات پدافند مثلثی شکل و میادین مین فراوان، نیروهای ایرانی نتوانستند با سرعت عمل به تمامی اهداف مورد نظر دست پیدا کنند، با روشن شدن هوا از ادامه پیشروی خودداری شد. اما در محور جنوبی، جنوب پاسگاه زید، چهار تیپ از سپاه و دو تیپ از ارتش توانستند با سرعت عمل چشمگیری همه مواضع دشمن را در هم کوبیده و تا عمق ۳۰ کیلومتری مواضع عراقی‌ها رسیده، خود را به نهر «کتیان» شرق اروند و کانال «ماهگیری» برسانند؛ به گونه‌ای که به قرارگاه لشکر ۹ زرهی عراق دست یابند، علی‌رغم این موفقیت، جناح راست نیروها باز مانده بود و با روشن شدن هوا عراقی‌ها با یک لشکر زرهی فشار اصلی را معطوف به این منطقه کردند و از تأمین نیروهای پیشروی ایرانی ممانعت به عمل آوردند. در این مرحله از عملیات ۸۵ دستگاه تانک و نفربر و ۱۲ توپ دشمن منهدم و ۷۱ دستگاه تانک و نفربر نیز به غنیمت گرفته شد. مرحله دوم نیز در محور میانی، جنوب پاسگاه زید، با همان یگانها و با تقویت دو تیپ دیگر در تاریخ ۲۵ مرداد ماه ۱۳۶۱ صورت گرفت که چندان موفقیت‌آمیز نبود و تنها مقداری خسارت به دشمن وارد آمد و شماری از آنان کشته و زخمی و اسیر شدند.

در مرحله سوم احتمال می‌رفت که دشمن با تجمع نیروهای زرهی و آرایش وسیع آنان قصد پاتک داشته باشند، در تاریخ ۳۰ مرداد ماه ۱۳۶۱ از شرکت نیروهای زرهی

خودی صرف نظر شد تا نیروهای پیاده بتوانند به انهدام تانکها و نفربرها بپردازند. عملیات مرحله سوم از جنوب پاسگاه زید آغاز و نیروهای ایرانی به طور خیره‌کننده‌ای به درهم شکستن و تصرف مواضع دشمن پرداختند. رزمندگان اسلام توانستند در این مرحله مهم، در زمینی به وسعت ۱۸۰ کیلومتر مربع، نزدیک به ۷۰۰ دستگاه تانک و نفربر را منهدم و ۱۴ دستگاه تانک و نفربر دشمن را که ۴ دستگاه آن از نوع پیشرفته «تی ۷۲» بود به غنیمت بگیرند. مرحله چهارم عملیات در یکم شهریور ماه ۱۳۶۱ از محور جنوبی منطقه عملیاتی شلمچه شروع شد، اما به دلیل هوشیاری و آمادگی عراقی‌ها و استحکامات و مواضعی که تعبیه شده بود، راهی از خط نخست دشمن، به روی رزمندگان اسلام باز نشد. مرحله پنجم و پایانی که تلاش نهایی و اصلی این عملیات سیاسی، نظامی بود، در تاریخ ۶ شهریور ماه ۱۳۶۱ از شمال پاسگاه زید در حد فاصل دژ مرزی عراق و خاکریزهای مثلثی آغاز شد. در بدو درگیری و نبرد، همه چیز طبق طرح فرماندهان ایرانی پیش می‌رفت و نیروهای ارتش و سپاه توانستند گذشته از پاکسازی و الحاق، خاکریزی مناسب و دوجداره در جناح شمالی بسازند. ولی از آنجا که دقت کافی در ساخت آن به کار نرفت، دشمن توانست پنج کیلومتر در آن رخنه کند. در این مرحله ۱۳۰ دستگاه تانک و نفربر منهدم و ۱۱ دستگاه نیز به غنیمت گرفته شد و ۸۰۰ تن از نیروهای دشمن کشته و زخمی شدند. آمار کل تلفات و خسارات وارده به ارتش عراق در عملیات رمضان عبارت بود از: انهدام ۱۰۹۷ دستگاه تانک و نفربر، غنیمت ۵۰ تانک و نفربر کشته و زخمی اسارت ۸۷۱۵ تن از نیروهای بعثی عراقی. جمهوری اسلامی ایران با اجرای این عملیات سیاسی، نظامی نشان داد، نفوذ به خاک عراق و ادامه نبرد، تنها به دنبال خواسته‌های به حق مردم خود است، هر چند که محدوده پاسگاه زید عراق به وسعت ۴۰۰ کیلومتر مربع تصرف و لشکر ۹ زرهی عراق به طور کامل منهدم شد و هدف اصلی تأمین نگشت. عملیات رمضان نقطه برجسته‌ای از جنگ ایران و عراق محسوب می‌شود.

شکل (۱) منطقه عملیاتی رمضان (رشید، ۱۳۸۰: ۴۸)

پس از عملیات بیت المقدس و پیروزیهای حاصل از آن، نیروهای اسلام با تأخیری نه چندان قابل قبول عملیات رمضان را آغاز کردند. نکته اساسی و مهم این عملیات در شرایطی که تمامی قدرتهای بزرگ و کشورهای مرتجع منطقه فشار زیادی را متوجه ایران ساخته بودند، اصرار جمهوری اسلامی در احقاق حق خود بود. ایران هرچند در این عملیات به اهداف از پیش تعیین شده خود نرسید، با انجام عملیات در خاک عراق نشان داد که در تحقق حقوق خود مصمم می باشد. علاوه برآن، این عملیات، درسهای فراوانی را به رزمندگان اسلام تقدیم داشت. نیروهای اسلام از آن پس متوجه شدند که برخلاف گذشته با شرایط کاملاً جدیدی در جنگ روبه رو گردیده اند. به دلیل این که یک عملیات با توجه به فاکتورها و پارامترهای متغیر و ناپایدار صورت می گیرد، (جو، زمین، دشمن و

خودی)، هر قدر اطلاعات از وضعیت روشن تر باشد، طرح عملیات جنبه واقعی تر دارد و در صورت عدم واقعیات باید فرض‌های منطقی جایگزین شود.

عوامل تاکتیکی متعددی در موفقیت یک عملیات دخیل هستند. بررسی این عوامل به صورت دقیق در کنار سایر برآوردها و پیش‌بینی‌ها می‌تواند به موفقیت یک عملیات انجامد و در صورت کوتاهی در هر زمینه‌ای می‌تواند موجب عدم موفقیت گردد. پیش‌بینی نیازهای عملیات، کامل بودن طرح ریزی، تمرکز حمله به محل مشخص، حمایت کردن جناحین یگانها و اهمیت قایل شدن و حساسیت برای انجام عملیات از جمله نکات مهم در این زمینه است که در کنار کنترل و فرماندهی و هدایت مناسب، بهره‌برداری از یگانهای تخصصی مورد نیاز در منطقه و به کارگیری تمام تواناییهای یگانهای خودی برای انجام مأموریت می‌تواند راهگشای این امر و رمز موفقیت یک عملیات باشد و هرگونه کوتاهی یا عدم توجه به مسایل تاکتیکی و استفاده از تاکتیکها و روشهای قبلی می‌تواند موجب عدم موفقیت شود، بنابراین لازم است ضمن کامل بودن طرح ریزی و استفاده از آخرین فناوری‌های موجود در به کارگیری متناسب نیرو و تجهیزات در طراحی و آماده‌سازی مراحل عملیات استفاده شود؛ زیرا هرگونه عدم ارزیابی منطقی از دشمن و توانایی‌های او موجب عدم موفقیت در عمل خواهد شد (قاسمی، ۱۳۹۰: ۱۰۲).

عملیات رمضان نشان داد که از نظر تاکتیکی فرماندهان و رزمندگان نتوانستند به اهداف از پیش تعیین شده دست یابند، و در نتیجه موفقیت چندانی به دست نیامد. بدین جهت پژوهشگر به دنبال عوامل عدم دستیابی رزمندگان اسلام به اهداف عملیات رمضان از نظر تاکتیکی می‌باشد که به عنوان فرضیه در تحقیق مطرح شده است. امید است این تلاش علمی بتواند نتایج مطلوبی را در اختیار فرماندهان قرار دهد تا در طرح‌ریزی عملیات‌های احتمالی آینده مورد استفاده قرار گیرد.

نوع و روش تحقیق

نوع تحقیق از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش، توصیفی و از نوع پیمایشی (زمینه‌یابی) است. از آنجایی که نتایج این تحقیق می‌تواند به عنوان درسی به یاد ماندنی برای فرماندهان حال و آینده باشد دارای قابلیت‌های کاربردی زیادی است که در طرح‌ریزی‌های و عملیات‌های آینده قابل بهره‌برداری خواهد بود و استفاده از این تجربیات به عنوان گنجینه‌ای باید نسل به نسل انتقال یابد.

جامعه آماری

جامعه آماری در این تحقیق شامل فرماندهان و مدیران است که در جایگاه‌های فرماندهی و یا معاونت‌های تحت امر فرماندهی در سپاه پاسداران انقلاب اسلامی مشغول خدمت هستند. این جامعه آماری با توجه به نیاز دارای شرایطی هستند که عبارتند از:

- ۱- اشتغال به خدمت در سپاه تحت عنوان مدیر یکی از معاونتها و یا رده‌های فرماندهی؛
- ۲- دارای بالاترین درجات فرماندهی و مدیریتی فعلی سپاه؛
- ۳- شرکت در عملیات رمضان و یا اطلاعات طرح ریزی و...؛
- ۴- آمادگی کافی و داوطلبانه را جهت پاسخگویی به پرسشنامه پژوهشگر.

با توجه به بررسی انجام گرفته، کل این جامعه آماری حدود صد نفر برآورد می‌شود.

نمونه آماری و حجم آن

در این تحقیق حجم نمونه آماری ۳۰ نفر هستند. این تعداد شامل افرادی می‌گردد که در زمان عملیات رمضان به عنوان فرماندهان قرارگاه و تیپ‌ها و گردان‌های عملیاتی بوده؛ در حال حاضر امکان دسترسی به آنها وجود داشته‌اند و حاضر به همکاری در این زمینه بوده و پاسخنامه‌ها را به موقع تحویل داده‌اند.

ابزار گردآوری تحقیق

بخش نظری این تحقیق با بهره‌گیری از روش کتابخانه و بررسی اسناد و مدارک و تکنیک فیش برداری بر اساس ادبیات تحقیق و مبانی علمی و نظری، جمع‌آوری و تدوین شده است و در بخش میدانی برای گردآوری اطلاعات از تکنیک پرسشنامه استفاده شده است.

طراحی پرسشنامه تحقیق براساس مقیاس لیکرت به صورت پاسخنامه پنج گزینه‌ای از بیشترین تا کمترین میزان شامل ۲۴ سؤال از نوع بسته پاسخ می‌باشد. یک سؤال نیز به صورت آزاد در مورد نظر خواهی در مسایل مختلف و نحوه طرح سؤالات و پیشنهادها مطرح شده است. در ابتدای پرسشنامه نیز هفت سؤال در مورد ویژگی‌های فردی جامعه تحقیق به طور داوطلبانه مورد سؤال قرار گرفته است.

پرسشنامه مشتمل بر شاخص‌هایی است که برای بررسی عوامل مؤثر بر عدم دستیابی به اهداف عملیات رمضان با تأکید بر سطح تاکتیک با رویکرد آینده پژوهشی تهیه شده است. در این پژوهش، متناسب با نوع متغیرها و میزان تأثیرگذاری آنها بر یکدیگر، سؤالات اساسی تحقیق، بررسی گردیده است. ضریب پایایی پرسش نامه از طریق آزمون آلفای کرونباخ مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته که میزان قابلیت اعتماد پرسشنامه با استفاده از این روش ۰/۹۰۶ می باشد.

شیوه تجزیه و تحلیل اطلاعات

برای تجزیه و تحلیل توصیفی یافته‌ها از نمودارهای ستونی و جداول فراوانی، استفاده شده است. برای به دست آوردن میزان همبستگی، به دلیل اینکه متغیرها کیفی و مقیاس رتبه‌ای و اسمی است، آزمون T تک نمونه‌ای در آزمون فرضیه‌ها به کار رفته است.

یافته‌ها

هدف اصلی تحقیق، تبیین علل و عوامل عدم دستیابی رزمندگان اسلام به اهداف عملیات رمضان از نظر تاکتیکی است. این تحقیق به دنبال کشف نقاط ضعف نیروهای خودی و نقاط قوت دشمن نیز می باشد تا بتواند آن را در اختیار فرماندهان قرار دهد و در طرح‌ریزی عملیات‌های احتمالی آینده بتواند از آن استفاده نمایند.

برای دستیابی به هدف یاد شده، فرضیات اصلی و فرعی مورد آزمون قرار داده شد. در اینجا نتایج فرضیه‌های آزمون شده به شرح زیر نمایش داده می شود.

جدول شماره (۳) نتایج مربوط آزمون فرضیات

انحراف معیار	میانگین	کرانه بالای نمرات	کرانه پایین نمرات	تعداد	شاخصها
۵۲۰۸۳	۳/۷۶۶۷	۴/۷۵	۳/۰۰	۳۰	ویژگیهای جغرافیایی صحنه عملیات رمضان در عدم دستیابی به اهداف این عملیات تأثیر بسزایی داشته است
۰/۴۹۰۶۶	۳/۷۸۳۳	۴/۷۰	۲/۹۰	۳۰	عدم ارزیابی و شناخت دقیق از تواناییهای دشمن در عدم دستیابی به اهداف عملیات رمضان تأثیر بسزایی داشته است.
۰/۶۰۲۹۷	۳/۷۴۰۷	۴/۶۷	۲/۳۳	۲۴	ضعف در طرح ریزی عملیات رمضان در عدم دستیابی به اهداف عملیات رمضان تأثیر بسزایی داشته است.
۵۲۵۵۵	۳/۳۱۰۰	۴/۵۰	۲/۵۰	۲۵	ناکافی بودن تواناییهای خودی در عملیات رمضان در عدم دستیابی به اهداف این عملیات تأثیر بسزایی داشته است.
۰/۸۰۲۸۸	۳/۲۸۴۱	۵/۰۰	۱/۸۸	۲۲	ضعف در فرماندهی و کنترل نیروها در عدم دستیابی به اهداف عملیات رمضان تأثیر بسزایی داشته است.
۴۱۶۹۴	۳/۶۷۵۸	۴/۶۸	۷۸.۲	۱۶	sskol
				۱۶	Valid N (listwise)

نتایج ارایه شده در جدول (۳): تأثیر ویژگیهای جغرافیایی صحنه عملیات رمضان در عدم دستیابی به اهداف این عملیات با میانگین ۳/۷۶، تأثیر فرضیه عدم ارزیابی و شناخت دقیق از تواناییهای دشمن در عدم دستیابی به اهداف عملیات با میانگین ۳/۷۶، تأثیر ضعف در طرح ریزی عملیات رمضان در عدم دستیابی به اهداف عملی با میانگین ۳/۷۴، تأثیر ناکافی بودن تواناییهای خودی در عملیات رمضان در عدم دستیابی به اهداف با میانگین ۳/۳۱ و تأثیر ضعف در فرماندهی و کنترل نیروها در عدم دستیابی به اهداف با میانگین ۳/۲۸ درصد بوده است. در این خصوص سؤال دوم فرضیه با میانگین ۳/۷۸ درصد بیشتر از سایر فرضیه ها بوده است و در مقابل فرضیه پنجم ضعف در فرماندهی و کنترل نیروها در عدم دستیابی به اهداف عملیات رمضان تأثیر بسزایی داشته است؛ یعنی ۳/۲۸ که بالاتر از حد متوسط ولی نسبت به سایر فرضیه ها در سطح پایین تری ارزیابی شده است.

در مجموع پنج فرضیه با میانگین $3/67$ درصد بالاتر از حد متوسط ارزیابی گردیده است و این بدان مفهوم است که عوامل هر پنج فرضیه در عدم دستیابی به اهداف عملیات رمضان مؤثر بوده اند.

جدول شماره (۴) نتایج مربوط آزمون توصیف وضعیت در عدم دستیابی به اهداف

انحراف معیار	میانگین	فراوانی	شاخص
$1/41694$	$3/6758$	۱۶	کل پرسشنامه

با توجه به آزمون توصیف کننده وضعیت در عدم دستیابی به اهداف عملیات رمضان نتایج ارایه شده در جدول (۴) نشان می دهد که عوامل تاکتیکی متعددی در عدم دستیابی به اهداف این عملیات تأثیر داشته اند. ارزیابی پاسخ دهندگان نشان می دهد، میزان رضایت از این شاخص با میانگین $3/675$ بالاتر از حد متوسط ارزیابی شده است.

جدول شماره (۵) خلاصه آزمون تی در خصوص کل پرسشنامه

تفاوت میانگین	سطح معنا داری	درجه آزادی	آزمون تی	شاخص
$1/67583$	$1/000$	۱۵	$6/484$	کل پرسشنامه

با توجه به نمونه های در اختیار که ۳۰ نفرند و با عنایت به موضوع پژوهش و برای تحلیل وجود یا عدم وجود متغیر از این آزمون t استفاده شده است. نتایج آزمون تی تک نمونه ای برای بررسی کل پرسش نامه در جدول (۵) نشان می دهد که در سطح اطمینان ۹۹ درصد، معنادار و بالاتر از حد متوسط است، ($t=6/484$ و $p=0/000$)

بحث و نتیجه گیری

عملیات رمضان نقطه برجسته ای از جنگ ایران و عراق به حساب می آید که پس از عملیات بیت المقدس و پیروزی های حاصل از آن، آغاز می شود. نکته اساسی و مهم این عملیات، در شرایطی که تمامی قدرت های بزرگ و کشورهای مرتجع منطقه، فشار زیادی را متوجه ایران اسلامی ساخته بودند، اصرار جمهوری اسلامی در احقاق حق خود بود. ایران هرچند در این عملیات به اهداف از پیش تعیین شده خود نرسید، با انجام عملیات

در خاک عراق نشان داد که در تحقق اهداف خود مصمم است. علاوه بر آن این عملیات، درس‌های فراوانی را به رزمندگان اسلام در پی داشت که در آینده نیز دارای کاربردهای زیادی در زمینه‌های دفاعی و امنیتی خواهد بود. با توجه به جامعه آماری تحقیق، پنج فرضیه مطرح شده با اندکی اختلاف از نظر سطح آماری مورد قبول تمامی پاسخ‌گویان بوده است و مشخص می‌نماید که ویژگی‌های جغرافیایی صحنه عملیات رمضان، (تأثیر آب و هوا، موانع مصنوعی، پوشش گیاهی و مسطح بودن زمین منطقه عملیات) از جمله عوامل مؤثر در عدم موفقیت بوده است. همین‌طور برتری یگان‌های زرهی دشمن، برتری آتش توپخانه دشمن و برتری اطلاعاتی و هوانیروز دشمن، بهره‌برداری از آتش روشنایی و به کارگیری موانع آبی و عمق بخشیدن به مواضع دفاعی، افزایش مقاومت تدریجی دشمن و ایجاد رخنه در خطوط پدافندی از جمله توانایی‌های دشمن در صحنه عملیات رمضان بوده که موجب عدم دستیابی ما به اهداف در این عملیات گردیده است. حمایت نکردن از جناحین، ضعف در کنترل نیروها و عدم اجرای دقیق طرح‌های کنترلی در مراحل مختلف عملیات و.. از جمله دلایل عدم دستیابی به اهداف در عملیات رمضان است که تأثیر بسزایی داشته است. نتایج کلی دلایل عدم دستیابی به اهداف در این عملیات بر اساس اولویت بدین شرح می‌باشد:

عدم ارزیابی و شناخت دقیق از توانایی‌های دشمن در دست نیافتن به اهداف عملیات رمضان با میانگین ۳/۷۸ در رتبه اول است. ویژگی‌های جغرافیایی صحنه عملیات رمضان در عدم دستیابی به اهداف با میانگین ۳/۷۶ در رتبه دوم، ضعف در طرح‌ریزی عملیات رمضان در عدم دستیابی به اهداف عملیات با میانگین ۳/۷۴ در رتبه سوم، ناکافی بودن توانایی‌های خودی در عملیات رمضان در عدم دستیابی به اهداف این عملیات با میانگین ۳/۳۳ در رتبه چهارم و ضعف در فرماندهی و کنترل نیروها در عدم دستیابی به اهداف عملیات با میانگین ۳/۲۸ در رتبه پنجم قرار دارد.

منابع فارسی

احمدی، سیدعلی اکبر، مبارکی، حسین، دارائی، محمدرضا و یاشار سلام زاده (۱۳۹۰). تجزیه و تحلیل ارتباط فرهنگ سازمانی و خلاقیت کارکنان وزارتخانه بهداشت، درمان و آموزش پزشکی. *مجله دانشگاه علوم پزشکی، شهرکرد*، دوره ۱۳، ش ۴، پیاپی ۵۲، صص ۳۴-۲۸.

آجرلو، علی (۱۳۹۲). *دکترین نظامی در اسلام*، قابل دسترس در پایگاه اینترنتی:

www.bashgah.net

اردستانی، حسین (۱۳۸۴). *تجزیه و تحلیل جنگ ایران و عراق ۳ (تنبیه متجاوز)*، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ.

بخشی، امیر رضا (۱۳۸۹). *پژوهشی در ابعاد جنگ ایران و رژیم بعث عراق*، سایت رسمی گروه مطالعات افکار نو.

بنی لوحی، علی و معین مراد پیری (۱۳۸۱). *نبرد های شرق کارون*، مرکز مطالعات و انتشارات جنگ سپاه.

پرستش، شهرام و عباس جان نثاری (بی تا). *روایت جنگ ایران و عراق در رُمان*. خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران (۱۳۶۱). گزارش های ویژه شماره ۱۳۶۱/۴/۶/۹۹، روزنامه گاردین ۱۳۶۱/۴/۵.

دانشنامه جنگ ایران و عراق - موسوعة الحرب العراقية الايرانية (۱۳۹۱)، سیر اجمالی بر جنگ ایران و عراق، سیر اجمالی بر جنگ ایران و عراق، عبور از مرز برای

تعقیب دشمن Iran Iraq War Encyclopedia

دانشنامه رشد (۱۳۹۱). *جنگ ایران و عراق*. قابل دسترس در پایگاه

اینترنتی: <http://daneshnameh.roshd.ir/mavara/mavara-index.php>

درویدیان، محمد (۱۳۸۲). *علل تداوم جنگ*، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه.

رشید، محسن (۱۳۸۰). *اطلس خوزستان در جنگ*، چاپ چهارم، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه.

رضایی، محسن (۱۳۷۴). *تجزیه و تحلیل جنگ ایران و عراق*، تهران: دانشکده فرماندهی و ستاد سپاه.

غلامپور، احمد (۱۳۸۸). *جزوه دفاع مقدس، دوره دفاع عالی جنگ*.

قاسمی، رضا (۱۳۹۰). *بررسی عوامل مؤثر بر عدم دستیابی به اهداف عملیات رمضان* (با تأکید بر سطح تاکتیک با رویکرد آینده پژوهشی، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده فرماندهی و ستاد؛ دانشگاه جامع امام حسین (ع)).

بی نا. (۱۳۹۰). *کتاب جنگ عراق با ایران*. جلد یک، تهران: دانشنامه جهان اسلام. بازبینی شده در ۲۶ اسفند ۱۳۹۰.

کردزمن، واگنر، آنتونی، آبراهام. ار. (۱۳۸۳). *درسهایی از جنگ مدرن*، جلد دوم: جنگ ایران و عراق، ترجمه حسین یکتا، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ.

گیدنز، آنتونی (۱۳۷۸). *جامعه شناسی*، ترجمه منوچهر صبوری، تهران: نشر نی.

مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ (۱۳۸۴). *تشریح عملیات رمضان*.

نوروزی، محمدتقی (۱۳۸۵). *فرهنگ دفاعی امنیتی*، چاپ اول، تهران: انتشارات سنا.

منابع انگلیسی

Boyne, Walter J. **Air Warfare: an International Encyclopedia: A-L**. Santa Barbara: ABC-Clio, (2002). ISBN ISBN 1-57607-345-9.

Saskia M. Gieling, (2006) "IRAQ vii. IRAN-IRAQ WAR," Encyclopaedia Iranica. Online Edition, December 15.

Yetiv, Steven A (2008). **The Absence of Grand Strategy: The United States in the Persian Gulf, 1972-2005**. Maryland: The Johns Hopkins University Press, 250. ISBN ISBN 0-8018-8781-9.